

I. Правна држава - "*Rechtsstaat*" - као творевина класичне немачке правне мисли касног XIX и раног XX века, претпоставља остваривање функционалних процеса и организационих структура државе на основама устава и закона, тј. без произвољности и идеолошког утицаја на поступке и радње државних органа, јавних служби и службених лица: "Правне државе има чим је управна власт доведена у границе закона" (Слободан Јовановић). Стицајем многих околности, посебно након пада и распада тзв. партијских држава, оживљавају расправе о основним принципима и претпоставкама организовања савременог неидеолошког грађанског ("цивилног") друштва у турбулентном транзиторном периоду посткомунизма у земљама Источне Европе.

II. Иако је код нас у протеклих годину-две дана објављено више публикација и зборника са научних скупова са правном тематиком, између осталих: *Криза правног система* (ред. Слободан Перовић); *Правна држава* (ред. Владан Василијевић); *Дело Слободана Јовановића* (ред. Стеван Врачар); *Један век правне филозофије на Правном факултету* (ред. Данило Баста); *Ново уставно уређење Републике Србије* (ред. Миодраг Јовичић) и др., за Зборник научних радова на тему "*Правна држава - порекло и будућност једне идеје*" може се рећи да представља неспорни допринос овој актуелној проблематици.

III. У Зборнику радова чија је промоција одржана крајем априла на Правном факултету у Београду (говорили: В. Василијевић, М. Подунавац, С. Ђилић, В. Водинелић), објављени су научни радови и прилози који су презентирани на истоименом симпозијуму који је 26-27. септембра 1991. године, у оквиру прославе 150-годишнице, одржан на Правном факултету у Београду у сарадњи са Гете Институтом, односно Културним центром Немачке у Београду. Како у напомени истичу најзаслужнији за организацију скупа и редактори зборника, проф. др Данило Баста и г. *Dieter Müller*: "у књизи се двојезично објављују саопштења и прилози (...) са жељом да се данас и овде, допринесе озбиљном, аргументованом, вишестраном, па и критичком разматрању питања о правној држави". Садржински, десетак радова реномираних аутора и правних експерата обрађује тематiku правне државе, како са "традиционалних" (нпр. однос "правне државе" према "државном праву"); тако и са "савремених" становишта (нпр. правна држава и теорија система).

IV. У уводној речи на симпозијуму академик *Радомир Д. Лукић*, између осталог, истиче: "Ако се под правом разумеју норме које санкционише држава и ако држава саму себе организује тим истим нормама, онда је свака држава правна у том смислу, јер нема ниједне која не санкционише правне норме и није организована. Међутим, израз правна држава не употребљава се у том основном смислу, већ у неком другом. Углавном има два значења у којима се овај израз употребљава (...)"

1. *Вернер Кравицец* (*Werner Krawiecz*, професор, Катедра за правну социологију, правну и социјалну филозофију, Минстер), у раду *Друштвена правила игре и право у перспективи теорије система* (*Soziale Spielregeln und Recht in Systemtheoretischer Perspektive*) указује између осталог на околност да: "Није сваки политички систем који себе означава "правном државом" стварно

правна држава. С друге стране, могуће је да је реч о правној држави и онда када се односна држава не декларише као таква. (...)”На основу овде разматраног *”Multi Level Approach”*, како га ја разумем, после свега се могућности остваривања идеје правне државе релативирају, али се и постављају на реалистичну основу. Према утиску који имам, људима у државно организованим правним системима и регионалним друштвима Источне Европе тренутно није толико стало до правне државе колико до једног ”нормалног друштва” (...) какво познају западни политички системи, чију друштвену структуру ипак не бих хтео да идеализујем”.

2. *Стеван Врачар* (професор, Правни факултет у Београду), у раду *”Корелација ’правне државе’ и ’државног права’*”, између осталог, указује на следеће: ”Када је реч о југословенском ’самоуправном социјализму’, мора се овом приликом подсетити на то да су његови протагонисти и идеолошки пропагатори циничном оспорљивошћу одбацивали ”правну државу” у бесомучној кампањи о тобожњем ’одумирању државе’, а синтагму ’државно право’ само озваничили као обезвредљујућу налепницу насрам оног што је праћено хвалоспевима као ’самоуправно право’. А, у ствари, тако је рушен смисао ’државности’ и смисао ’правности’. (...) Постепено и сложено консолидовање ’правне државе’ и ’државног права’, у виду модерног државноправног поретка, представља афирмисање његовог стварног бића и идентитета”.

3. *Ердхард Денингер* (*Erdhard Denninger*, професор, Катедра за јавно право II и правну филозофију, Франкфурт на Мајни), у свом раду обрађује тему *Границе и угрожавања правне државе* (*Grenzen und Gefährdungen des Rechtsstaat*) и, између осталог, истиче: ”Правна држава није никакав поклон природе, већ једна изузетно крхка уметничка творевина. (...) Технолошко/еколошко угрожавање правне државе (тј. њених категорија и механизма контроле, а не здравља и живота њених грађана!) најбоље се може демонстрирати на правном непревазилажењу таквих феномена као што су ’умирање шума’ услед ’киселих киша’. (...) Проблематика правне државе састоји се - грубо речено - у томе што законодавац, или законодавци, у области права о животној средини и техници на свим нивоима (...) стално каскају за научно-технолошким развојем”.

4. *Един Шарчевић* (асистент, Правни факултет у Сарајеву), обрађује тему *Злоупотреба једног појма - правна држава и национал-социјализам*, у оквиру које, између осталог, истиче: ”Национал-социјалистичка критика правне државе је усмерена ка политичком пропагирању државне моћи, што је, вјероватно, представљало њен основни задатак. У тој улози функционира и нови појам национал-социјалистичке правне државе. (...) То значи да се у појам правне државе уноси национал-социјалистички вриједносни систем, тако да доминирају материјални елементи. На мјесто рационалног, стабилног и формализованог устројства, ступа ирационална и мистична материјална структура државе и права”.

5. *Јасминка Хасанбеговић* (асистент, Правни факултет у Београду), у раду *Реторичитет права и правност државе, или о неспојивости суверености и правне државе*, указује, између осталог, на околност да: ”Ако би требало и дефиницијом изразити могући савремени појам правне државе, уз неизбежан ризик редукционизма који носи свако дефинисање, могло би се - изгледа - рећи: савремена правна држава или владавина права је владавина људских слобода и права у складу са њиховим повесно достигнутим универзалним нивоом као минимумом. Класичних државно-организационих елемената (демократске репрезентације и независног судства) у овом одређењу нема, јер су они и сами постали универзална људска права”.

6. *Улрих К. Преус* (*Ulrich K. Preuss*, професор, Катедра за правне науке, Бремен), у свом раду обрађује тему *Улога правне државе у трансформацији посткомунистичких друштава* (*Die Rolle des Rechtsstaates in der Transformation Post-kommunistischer Gesellschaften*) и, између осталог, истиче: ”Друга могућност састоји се у томе да се догађаји који су довели до пада комунистичког

режима тумаче не као револуција, већ као вршење права на отпор, то јест, као радње грађана који желе да укину стање неправда које им је постало неиздрживо и да се врате правној ситуацији која је претходила том стању неправда. Укидање комунистичког режима у том случају било би 'поново успостављање' повређеног права".

7. *Јовица Тркуља* (доцент, Правни факултет у Београду), између осталог, у свом раду *Реал социјализам и правна држава*, истиче: "Међутим, принцип 'одумирања државе' није резултирао стварним одумирањем државе и права већ њиховим деградирањем на предмодерне облике. (...) У том контексту, све учесталији и радикалнији захтеви за успостављање правне државе у реалсоцијалистичким земљама израз су алтернативних трагања за излазима из свеколике кризе и евидентних блокада правног и политичког система и инефицијентности друштвених реформи и промена. На тај начин, теоретичари и стратеги реалсоцијализма прешли су дуг пут од потпуног одбацивања са индигнацијом свега што је имало везе са идејом правне државе, до његовог актуелног безрезервног, па и некритичког прихватања".

8. *Коста Чавошки* (професор, Правни факултет у Београду), у раду *Природно право, владавина права и тирански закони*, између осталог, истиче: "Неправични, изопачени и тирански закони су проклетство људског рода. Њих је одувек било, а и наша генерација, нарочито у Источној Европи, није их била поштеђена. (...) Исто се може рећи и за правду, односно правичност, без које се по Хјумовим речима не може одржати ниједно друштво. А испуњење, односно задовољење правде, пре свега је ствар права које би требало да буде умеће доброг и правичног (*ars boni et aequi*). Зато, по Улпијану, правници не треба да буду само тумачи важећег права, већ и свештеници или чувари правде и знаци истинске филозофије захваљујући којој могу да разликују праведно од неправедног. То опет, пре свих, морају бити судије, нарочито у време не само неправедних, већ и злочиначких закона који су били обичне зановести нељудских тирана".

9. *Драгољуб Поповић* (професор, Правни факултет у Београду), у раду *Појам правне државе према схватањима српских професора права у XIX веку*, између осталог, констатује: "Ако се на крају развитак српске мисли о правној држави обухвати једним погледом, могло би се казати да су се наши писци при одређивању тога појма поставили на два различита становишта. Једно је тежило да појам правне државе одреди полазећи од државног циља, док је друго полазило од начина вршења државне власти. Ово потоње схватање било је модерније и доцније се јавило, али је као и оно прво било плод утицаја немачке правне мисли на српску науку".

10. У оквиру дискусије, *Лидија Р. Баста-Посавец* (виши научни сарадник, Институт за европске студије, Београд), посебно се осврнула на тематику *Однос владавине права и правне државе* и истакла: "Док је довршени формални појам правне државе принципијелно одбацио, као ирелевантно, питање о томе може ли правна држава бити либерално-конституционална, дакле, "јуристичка форма демократије", теорија о владавини права никада није престајала да се пита за садржину и циљ правног поретка...". У дискусији су такође узели учешће и *Божидар С. Марковић* (емерит. професор, Правни факултет у Београду), који се осврнуо на проблематику *Односа деспотске, идеолошке и демократске државе*, као и *Славољуб Поповић* (емерит. професор, Правни факултет, Ниш), који се осврнуо на тему *Неке карактеристике појма правне државе узетог у материјалном смислу*.

V. На основу изнетог може се констатовати да се, осим похвала, на књиге ове врсте увек могу ставити и аргументоване садржинске (нпр. зашто нема неких аутора) и техничке (нпр. зашто је десна маргина "неравна" када се текст компјутерски обрађивао) примедбе. Ипак, поред свега тога, овај Зборник радова о правној држави, као "транскултурни стручни правни дискурс", заслужује да у овим временима буде при руци сваком (посебно правницима и политиколозима) кога интересују проблеми интеракције права, државе, политике, морала, у савременим друштвеним процесима.

проф. др Стеван Лилић